

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Андрій Ірклієнко,
доктор філософії
ORCID: 0000-0002-5689-2226

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-47-1>

УДК 342.31;384.2

До питання реформування конституційного правосуддя в Україні

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Вищий орган конституційного правосуддя України, самостійно і незалежно здійснює судову владу у вигляді конституційного судочинства, виступає одним із ключових елементів системи правосуддя та системи державної влади нашої держави на сучасному етапі її розвитку.

Призначення Конституційного Суду та характер його діяльності визначаються фундаментальними засадами та духом Конституції України, міжнародно-правовими нормами та принципами й цивілізаційними засадами сучасного світу.

Як справедливо наголошується в юридичній науці, діяльність Конституційного Суду України та його рішення мають істотне значення у формуванні демократичного суспільства та правової держави, у реалізації конституційного принципу поваги до прав і свобод людини, у досягненні міжнародно-правових стандартів. Специфіка

правової природи Конституційного Суду України полягає в його особливому місці в системі поділу влади та судовій системі України, що дозволяє визначити двоїсту природу такого статусу. Оскільки, з одного боку, Конституційний Суд України виступає складовою загальної системи судової влади, з іншого, його можна віднести до вищих органів державної влади, за допомогою якого здійснюється безпосередня участь судової гілки влади у розподілі влади та підтримується баланс влади. Крім того, все більшої значущості та гостроти в сучасних умовах набуває компетенція Конституційного Суду України у сфері забезпечення та захисту прав людини. Особливо окреслена проблема загострилась з отриманням Україною статусу кандидата в члени ЄС. Водночас, як свідчать відкриті джерела «останні декілька років Конституційний Суд України впродовж останніх років своїми рішеннями й діяльністю дещо руйнував свою репутацію та авторитет. У цьому напрямку

можна говорити, наприклад, про плондрування деяких важливих надбань антикорупційної реформи, що викликало конституційну кризу, гальмування судової реформи, зокрема запуску механізмів очищення Вищої ради правосуддя та Верховного Суду від недоброчесних суддів, постійний опір залученню міжнародних експертів як до реформування самого Суду, так і інших органів, відповідальних за судові призначення, незалежність та дисципліну» [1]. Саме тому для подальшого служіння верховенству права Конституційний Суд України має бути суттєво удосконаленим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематика конституційного правосуддя в Україні відображена в напрацюваннях А. Селіванова та А. Стрижак [2]. Тоді як С. Різник дослідила питання теорії та практики реформи конституційного правосуддя в Україні [3] й критично оцінила причини, мотиви, наслідки діяльності Конституційного Суду України [4]. Натомість В. Шаповал описав генезу конституційного контролю з точки зору історико-правового аспекту такої проблеми [5].

Концептуальні основи конституційного правосуддя відображено в Конституції України [6] та Законі України «Про Конституційний Суд України» [7]. Цінними в контексті дослідження є висновки І. Беззуб щодо судової діяльності Конституційного Суду у світлі судової реформи в Україні [8]. Окремі аспекти реформування Конституційного Суду України відображено у відкритих джерелах, де описано проблематику трансформації: від Конституційного суду до Вищої ради правосуддя [9] й терміновому висновку щодо реформування Конституційного Суду України [10]. Водночас, питання реформування Конституційного Суду України потребує уточнення.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності реформування Конституційного Суду України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Конституційний Суд України є вітчизняним варіантом реалізації ідеї конституційного контролю як ключового засобу правової охорони конституції. Конституційний Суд України є втіленням континентальної (європейської, кельзенівської) моделі конституційного правосуддя, яка, поряд з іншими характерними ознаками, передбачає здійснення конституційного контролю спеціально створеним для цієї мети органом судової влади.

Важливо відзначити, що трансформація повноважень Конституційного Суду та законодавча модернізація його статусу впродовж останніх років здійснювалася одночасно з розвитком правової держави в Україні, підвищенням її ролі та статусу у світі, а також у сфері правозастосовної практики та у питаннях захисту прав людини.

Слушною вважаємо думку С. Різник, що «для повноцінного повернення належної поваги до Конституційного Суду України, його незалежності та впливовості, необхідним є проведення низки реформ для запобігання в подальшому таких явищ, як несправедливість та змістовна суперечливість його рішень; використання вказаних рішень як інструментів в політичному процесі; фактична відсутність юридичної відповідальності за невиконання рішень Конституційного Суду України; низька доступність конституційного правосуддя для громадян України (іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб, що не є суб'єктами владних повноважень) та ін» [3].

Для збереження статусу кандидата на вступ до ЄС Україна має провести реформу Конституційного Суду та

завершити зміни до Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Реформа Конституційного Суду, яка давно назріла, – пріоритет номер один для ЄС. Дослівно йдеться про «прийняття та впровадження законодавчих змін щодо процедури відбору суддів Конституційного Суду, яка б забезпечувала попередній відбір суддів з перевіркою на доброчесність та професійний рівень відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії» [10].

Щоб виконати вимогу ЄС, слід поновити розгляд законопроекту у парламентському комітеті та доопрацювати його відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії. На думку громадських експертів, законопроект має створити єдину конкурсну комісію, яка здійснюватиме перевірку на доброчесність та компетентність кандидатів для всіх суб'єктів призначення.

Другою за пріоритетністю вимогою ЄС є «завершення перевірки на доброчесність кандидатів до складу Вищої ради правосуддя, а також завершення добору кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» [10]. Тут Україна просунулась набагато далі, ніж із КС. Вища рада правосуддя (ВСП) та Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС) – це два органи, відповідальні за відбір суддів на посади та за звільнення за порушення вимог закону. Через корупційність та кругову поруку в цих органах судову реформу 2016 року так і не було повністю впроваджено.

Тому у 2019 році ВККС розпустили, а влітку 2021-го новим законом передбачили перевірку на доброчесність чинних членів ВСП з можливістю їхнього звільнення, а також перевірку на доброчесність усіх нових кандидатів у ВСП та ВККС. Обидві перевірки мали виконуватися спеціально створеними Етичною радою (для ВСП) та Конкурсною комісією (для ВККС), які наполовину складаються з міжнародних експертів із правом вирішального голосу.

Перед початком повномасштабного російського вторгнення у лютому реформа ВККС та ВСП була у розпалі. Етична рада почала перевіряти чинних членів ВСП та майбутніх кандидатів, Конкурсна комісія збирала документи охочих потрапити до ВККС. Головний виклик для успішного виконання другої умови ЄС полягає в тому, що проводити перевірки, які за задумом мають бути максимально прозорими та відкритими, в умовах воєнного стану досить складно. З міркувань безпеки Етична рада перестала транслювати співбесіди з кандидатами у ВСП, а держава закрила доступ до більшості публічних реєстрів, що ускладнює роботу комісій та аналіз кандидатів.

Відзначимо, що група Послів G7 з підтримки реформ в Україні оприлюднила пріоритетні напрямки співробітництва у 2022 році. У частині судової реформи визначено 4 напрямки:

1. Інтенсифікація зусиль щодо реформи судової системи, запобігання та протидії корупції у судовій системі, зокрема шляхом належного реформування Вищої ради правосуддя та забезпечення ефективної та безперешкодної роботи Етичної ради;

2. Забезпечення ефективної роботи Конкурсної комісії щодо відбору членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів;

3. Проведення комплексної реформи Конституційного Суду України, включаючи запровадження нового, прозорого та конкурсного порядку відбору суддів КСУ та подальше вдосконалення його Регламенту, а також реструктуризацію Окружного адміністративного суду міста Києва;

4. Майбутнє реформування Офісу Генерального прокурора та Державного бюро розслідувань у рамках підтримки ефективної співпраці між правоохоронними органами.

Очевидно, що реформа Конституційного Суду України повинна проводитися за участі науковців експертів з права та серйозних міжнародних

організацій, суддів першої каденції, які стануть радниками Конституційного Суду України. Наявність міжнародного компоненту – фактор, який щиро схвалюється Венеційською комісією та водночас різко критикується представниками влади російської федерації, що тільки підтверджує його необхідність.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. Верховенство права та боротьба з корупцією нині залишаються у центрі реформаторських зусиль та взаємодії України з міжнародними партнерами, у тому числі щодо критичної реформи судової системи нашої держави. Реалізація ключових реформ, ухвалених цього року, таких як реформа Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, залишається лакмусовим папірцем для ширших зусиль щодо

реформування та для подальшого прогресу України у її демократичній та стратегічній європейській орієнтації. Це також стосується законопроекту про реформу Служби безпеки України та імплементаційного законодавства, а також до завершення реформи правової бази для національних меншин та прийняття ефективних механізмів імплементації.

Судова реформа, яка серед умов ЄС є найбільш комплексною та амбітною, є саме тим полем, де Україна має показати відчутний прогрес. У ній зацікавлені не лише європейські чиновники, а насамперед суспільство та український бізнес. Лише у державі зі справедливим судом очікується як захист місцевого бізнесу, так і іноземних інвестицій для відновлення та розвитку, щоб стримувати агресора від майбутніх посягань.

Список використаних джерел

1. Тимошенко Анна. Які реформи в сфері правосуддя має пройти Україна на шляху до ЄС. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/212893_yak-reformi-v-sfer-pravosuudya-na-proyti-ukrana-na-shlyakhu-do-s (дата звернення: 20.08.2022)
2. Селіванов А. О., Стрижак А. А. Питання теорії конституційного правосуддя в Україні: монографія. Київ: Логос, 2010. 276 с.
3. Різник С. В. Реформа конституційного правосуддя в Україні: питання теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 26. С. 66-69.
4. Різник С. В. Критика Конституційного суду: причини, мотиви, наслідки. *Українська правда*. 2013. URL: http://www.pravda.com.ua/articles/2013/08/8/6995691/view_print/. (дата звернення: 20.08.2022)
5. Шаповал В.М. Про генезу конституційного контролю: історико-правовий аспект проблеми. *Вісник академії правових наук*. 1999. № 2. С. 104–107.
6. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про Конституційний Суд України: Закону України ред. від 11.04.2021 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 35. Ст. 376.
8. Беззуб І. Конституційний Суд у світлі судової реформи в Україні. URL: http://www.nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2418:konstitutsijnij-sud-u-svitli-sudovoji-reformi-v-ukrajini-2&catid=71&Itemid=382 (дата звернення: 20.08.2022)
9. Від Конституційного суду до Вищої ради правосуддя: чим може завершитися судова реформа? URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=96824> (дата звернення: 20.08.2022)
10. Терміновий висновок щодо реформування Конституційного Суду України. URL: <https://rm.coe.int/urgent-opinion-of-the-vc-on-the-reform-of-constitutional-court-uk/1680a116c9> (дата звернення: 20.08.2022)

Ірклієнко А. І. До питання реформування конституційного правосуддя в Україні

Установлено, що Конституційний Суд України є вітчизняним варіантом реалізації ідеї конституційного контролю як ключового засобу правової охорони конституції. Конституційний Суд України є втіленням континентальної (європейської, кельзенівської) моделі конституційного правосуддя, яка, поряд з іншими характерними ознаками, передбачає здійснення конституційного контролю спеціально створеним для цієї мети органом судової влади.

У статті резюмовано, що за останні декілька років Конституційний Суд України впродовж останніх років своїми рішеннями й діяльністю дещо руйнував свою репутацію та авторитет. У цьому напрямку можна говорити, наприклад, про плондрування деяких важливих надбань антикорупційної реформи, що викликало конституційну кризу, гальмування судової реформи, зокрема запуску механізмів очищення Вищої ради правосуддя та Верховного Суду від недобросовісних суддів, постійний опір залученню міжнародних експертів як до реформуванню самого Суду, так і інших органів, відповідальних за судові призначення, незалежність та дисципліну. Саме тому для подальшого служіння верховенству права КСУ має бути суттєво удосконаленим. Підкреслено, що для повноцінного повернення належної поваги до Конституційного Суду України, його незалежності та впливовості, необхідним є проведення низки реформ для запобігання в подальшому таких явищ, як несправедливість та змістовна суперечливість його рішень; використання вказаних рішень як інструментів в політичному процесі; фактична відсутність юридичної відповідальності за невиконання рішень Конституційного Суду України тощо. Узагальнено, що реформа Конституційного Суду України повинна проводитися за участі науковців експертів з права та серйозних міжнародних організацій, суддів першої каденції, які стануть радниками Конституційного Суду України. Наявність міжнародного компоненту - фактор, який щиро схвалюється Венеційською комісією та водночас різко критикується представниками влади російської федерації, що тільки підтверджує його необхідність.

Ключові слова: реформування, Конституційний Суд України, судді, орган судової влади, конституційне правосуддя.

Irklienko A. On the issue of the reform of the constitutional justice in Ukraine

It has been found that the Constitutional Court of Ukraine is a domestic variant of realizing an idea of constitutional control as a key tool of legal protection of the constitution. The Constitutional Court of Ukraine is the embodiment of the continental (European, Kelsenian) model of constitutional justice, which, along with other characteristic features, provides for the implementation of constitutional control by a judicial body specially created for this purpose.

It has been resumed in the article that the Constitutional Court of Ukraine during the last years has somewhat destroyed its reputation and authority with its decisions and activities. In this direction, we can talk, for example, about the looting of some important assets of the anti-corruption reform, which caused a constitutional crisis, the inhibition of judicial reform, in particular starting the "cleaning" mechanisms for the High Council of Justice and the Supreme Court of unscrupulous judges, constant resistance to the involvement of international experts as well as to the reform of the Court itself, as well as other bodies responsible for judicial appointments, independence and discipline. For this purpose, the Constitutional Court of Ukraine must be significantly improved for further serve the rule of law. It has been emphasized that in order to fully restore the due respect to the Constitutional Court of Ukraine, its independence and influence, it is necessary to carry out a series of reforms to prevent such phenomena as injustice and meaningful contradiction of its decisions in the future; the use of indicated decisions as the tools in the political process; actual absence of legal responsibility for failure to comply with decisions of the Constitutional Court of Ukraine, etc. It has been generalized that reform of the Constitutional Court of Ukraine must be conducted with the participation of scientific experts on law and serious international organizations, first term judges who will become advisers to the Constitutional Court of Ukraine. The presence of an international component – a factor, which is wholeheartedly approved by the Venice Commission and at the same time sharply criticized by representatives of the authorities of the Russian federation, which only confirms its necessity.

Key words: reforming, the Constitutional Court of Ukraine, judges, judicial body, constitutional justice.